

РЕЦЕНЗІЇ. ХРОНІКА

АНДРІЙ ФИЛИПЧУК – ЛЮДИНА ОБОВ'ЯЗКУ.
ПАМ'ЯТІ ДРУГА...

Наприкінці 60-х років ХХ ст. психолог Елізабет Кюблер-Росс виокремила п'ять стадій горя: заперечення, гнів, компроміс, депресія та прийняття. Усе б наче нічого, та з деякими втратами змиритися просто неможливо, а забути – неприпустимо, як би старанно час не намагався притупити біль і пам'ять про них. До таких *неприйнятних* належить загибель у жакливій війні Росії проти України неймовірно ерудованої та світлої особистості, наполегливого й рішучого чоловіка, талановитого археолога-польовика і дослідника-медієвіста, добровольця Збройних сил України (ЗСУ) Андрія Филипчука (рис. 1).

Рис. 1. Андрій Филипчук (1989–2023)

Сферою наукових інтересів молодого, але досвідченого науковця була археологія та рання історія слов'ян, фортифікації городищ райковецької культури українського Прикарпаття, старожитності Пліснеського археологічного комплексу. На ці теми дослідник написав понад 150 наукових і науково-популярних публікацій, серед яких 6 монографій. Зі загибеллю Андрія болючою втратою зазнала не лише родина та друзі, а й археологічна наука та Українська держава загалом, щирим патріотом якої він залишався до останнього подиху, захищаючи її суверенітет на просторах Донеччини та Луганщини – понад 1 250 км від рідної оселі, де на нього чекали кохана дружина Галина та люблячий син Артур.

Народився Андрій 25 вересня 1989 р. у с. Хишевичі Львівської обл. у сім'ї

знаного археолога-славіста, а згодом директора Інституту археології Львівського національного університету ім. І. Франка Михайла Андрійовича Филипчука та Марії Федорівни Процах (рис. 2). Із раннього дитинства він був занурений у світ археології та історії, з неймовірною цікавістю слухав захопливі розповіді батька про давнє минуле і з кожною наступною прочитаною книжкою з великої домашньої бібліотеки впевнювався у виборі майбутньої професії. Вперше на археологічних розкопках юнак побував в 11, де під час досліджень античного міста-держави Ольвії (з давньогрецької *Ὀλβία* – щаслива) пізнав справжнє щастя – бути археологом. Андрій неодноразово брав участь в експедиціях батька, а з 2003 р. був постійним учасником Пліснеської археологічної експедиції. Незадовго до трагічної загибелі він зазначав, що з Пліснеськом у нього пов'язано дві третини життя (рис. 3).

Закінчивши навчання в Коропузькій загальноосвітній школі, 2006 р. Андрій без вагань вступив на історичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка,

який закінчив із відзнакою, здобувши диплом магістра за спеціальністю «Археологія». В аспірантурі, впродовж 2011–2014 рр., того ж університету працював над дисертацією «Археологічні пам'ятки празько-корчацької культури в басейнах рік Прут та Дністер» (науковий керівник – Наталія Білас). Підсумком цих студій стала монографія «Склавини V–VII ст. на Дністрі і Пруті» (Львів, 2021).

Ця праця присвячена вивченню археологічних пам'яток празької культури, яку дослідник ототожнював з історичними склавинами. У ній здійснено теоретико-методологічний аналіз нагромадженої джерельної бази, висвітлено основні категорії археологічних пам'яток третьої чверті I тис. н. е., розглянуто дискусійні проблеми походження празької культури, зародження та функціонування ранньослов'янських городищ, окремі аспекти хронології і періодизації старожитностей V–VII ст.

Рис. 2. Родина Филипчуків: Михайло Андрійович, Андрій Михайлович, Марія Федорівна, Христина Михайлівна

Андрій Филипчук зробив висновок, що система заселення на Подністер'ї у ранньослов'янський період, особливості топографії, структури господарства пам'яток II–V ст. і V–VII ст. свідчать про відсутність місцевих підоснов до формування там празької культури. Відтак склавини, найімовірніше, прийшли на Подністер'я і Попруття з території Волині та Полісся. На початку ж V ст. у регіоні Верхнього й Середнього Подністер'я вони зайняли терени, що їх раніше населяли представники верхньодністровського варіанта черняхівської культури. Останні, найімовірніше, репрезентували певну групу антів пізньоримського часу. Підтримуючи тезу, що празька культура фактично переростає в райковецьку, науковець поділив пам'ятки другої половини I тис. н. е. Прута та Дністра на «догородищенський» (V–VIII ст.) і «городищенський» періоди розвитку слов'янської культури, виділивши в першому два етапи: міграційних (початок V – середина VII ст.) та стабілізаційних (друга половина VII–VIII ст.) процесів.

Рис. 3. Андрій Филипчук під час археологічних досліджень у Пліснеську

Андрій був дуже активним. Працював багато. Впродовж 2010–2011 рр. обіймав посаду наукового співробітника ПП «Центру пам'яток охоронних досліджень», а 2015 р. працював асистентом кафедри історії середніх віків і візантиністики, а також науковим співробітником Науково-дослідної частини Львівського національного університету ім. І. Франка. Був членом Співки археологів України та громадської організації «Підгірці-Шолом». У 2012 р. проводив власні розвідки на території Львівської, Тернопільської й Івано-Франківської обл. Ерудований і красномовний, він був одним із найкращих гідів-екскурсоводів історичною частиною Львова та його підземеллями. Якось, продираючись крізь натовп туристів на площі Ринок, зовсім несподівано для себе почула знайомий голос – Андрійв. Йому достатньо було промовити всього кілька речень і от я уже стала частиною його екскурсійної групи. Як завжди, про те, що йому справді цікаво, він розповідав захоплено, цей захват уміло передавав і слухачам. Впізнавши мене в натовпі, злегка усміхнувся й кивнув головою, запрошуючи доєднатися до маршруту. Досі шкодую, що того разу забракло часу... Згадуючи той епізод трохи згодом, Андрій жартував, що терпіти не може звучання свого голосу, промовленого в екскурсійний мікрофон. Не можу не сказати, що голос насправді в нього був завжди приємним й інтонаційним.

Але, без сумніву, головною пристрастю Андрія, як і його батька Михайла Филипчука, був Пліснеськ – унікальна пам'ятка археології раннього й пізнього середньовіччя, розташована на межі Прикарпаття та Волині. Не пропустивши жодного польового сезону на пам'ятці з 13 років, Андрій Филипчук став її невід'ємною частиною. Великих зусиль він доклав і до створення у 2015 р. Історико-культурного заповідника «Давній Пліснеськ», де працював на

посаді заступника директора з наукової роботи. Відтоді керував там і окремими експедиціями, а після раптової смерті батька 2016 р. очолив Пліснеську археологічну експедицію.

Постать Михайла Филипчука як батька, вчителя і дослідника Пліснеського городища в житті Андрія була визначальною. Саме його пам'яті присвятили перший випуск щойно створеного наукового збірника заповідника «Пліснеські старожитності. Збірник наукових праць Адміністрації історико-культурного заповідника “Давній Пліснеськ” на пошану Михайла Андрійовича Филипчука» (Львів: Растр-7, 2016), відповідальним редактором якого став Андрій. А вже 2021 р. на основі батькових архівів видав «Збірку матеріалів археологічних досліджень Михайла Филипчука (1955–2016)» (Львів, 2021), у якій зібрав маловідомі, переважно неопубліковані матеріали.

Як зазначав сам Андрій, після смерті батька він «якоюсь мірою залишився сам з його ідеями»¹. Але наполегливий дослідник дав собі слово, що батькова праця дарма не пропаде й розпочав справді титанічну роботу над тим, щоби «втїлити в життя його ідею “розкласти Пліснеськ на деталі і скласти його заново”, а простими словами звести докупи, опублікувати і потрактувати в руслі нашого бачення історичний розвиток Пліснеська, в т. ч. в контексті державотворчих процесів тисячолітньої давнини»².

Переслідуючи цю мету, археолог працював несамовито, беручись до роботи о 4-й ранку! І забігаючи наперед скажу, що йому це вдалося, навіть швидше, ніж він сподівався: «З Божою допомогою, з поміччю моїх колег по роботі, по експедиції, з допомогою моєї дружини, ми це зробили»³. Упродовж 6,5 років невинної праці з-під пера Андрія Филипчука вийшло п'ять монографій, присвячених Пліснеським старожитностям, чотири із яких написані у співавторстві з Михайлом Филипчуком та дружиною, дослідницею культових пам'яток VII–XIII ст. на Прикарпатті Галиною Филипчук (Соловій).

Згадані праці – це детальні розгляди окремих засадничих наукових проблем, назви яких красномовно відповідають змісту кожної із них: «Археологія християнських некрополів літописного Пліснеська» (Львів, 2020); «Культовий центр VII–X ст. давнього Пліснеська (археологія та історія)» (Львів, 2021); «Археологія курганного могильника давнього Пліснеська (дослідження 1940, 1946, 1949, 1980, 2007, 2015–2017, 2020 рр.)» (Львів, 2021); «Археологія фортифікацій давнього Пліснеська» (Львів, 2021).

Підсумувала цю серію ґрунтовних видань монографія «Давній Пліснеськ. Нариси» (Львів, 2022), надрукований примірник якої Андрій отримав уже перебуваючи на фронті. Книжка присвячена узагальненню найважливіших питань археології та історії Пліснеського археологічного комплексу, найраніші старожитності якого репрезентовані матеріалами трипільської та висоцької культур. Звичайно, найяскравіше тут представлені пам'ятки середньовічної доби: культовий язичницький центр (святилище) VII–X ст., городище IX–X ст. (слов'янського) та XII–XIII ст. (руського) періодів, могильники XI–XIII ст. Книжка – своєрідний короткий підсумок, але водночас і продовженням робіт, започаткованих багаторічним керівником Пліснеської археологічної експедиції – Михайлом Филипчуком й когорти дослідників, які будь-коли працювали на пам'ятці. Нею Андрій підбив підсумки втім і своєї наукової кар'єри, про що й сам задекларував у післямові, вказуючи, що свій обов'язок перед батьком виконав. Символічно, що написав її Андрій 19 грудня – у батьків день народження...

Археологія – наука, яку не обирають, вона дослідника обирає сама й не відпускає до останнього. Так, уже перебуваючи на службі у ЗСУ, куди Андрій добровольцем пішов одразу після початку повномасштабного нападу Росії на Україну 24 лютого 2022 р., археологічні знахідки продовжували його «переслідувати». Під час чергувань, артефакти раз за разом

¹ З допису Андрія Филипчука на Facebook сторінці від 24 вересня 2022 р.

² Там само.

³ Там само.

потрапляли в його поле зору з поверхні натомленої української землі. Фронтіві ж побратими зазначали, що навіть копаючи окопи, Андрій із захопленням розповідав про знахідки давньої кераміки та її історію. Впевнена, що так і було, як і в усіх наших спільних експедиціях у Пліснеську.

Рис. 4. Процес приготування недільних пліснеських вареників. На фото: Оксана Якубовська, Андрій Филипчук, Богдан Гринюка

Зі старшим на 4 роки Андрієм ми познайомилися 2010 р. в Інституті археології Львівського університету (у вузьких колах «підвалі»), куди я час до часу забігала в пошуках Андрійкового батька, а мого наукового керівника. Останнього тоді я так і не застала, а от із першим, а разом і з Володею Шелепом, його другом й колегою, а з 2015 р. директором Історико-культурного заповідника «Давній Пліснеськ», мала нагоду потоваришувати. Тоді в кабінеті, біля дальнього столу ліворуч, теревенили ми довго. Якось нам ніколи не бракувало тем для розмов. У «підвалі» Андрій бував часто: працював над дисертацією або займався камеральним опрацюванням матеріалів, допомагав з укладанням «Вісника Інституту археології». Саме там у перерві між парами ми найчастіше і бачилися. З моєю групою Іст-11 у родини Филипчуків (Михайлом Андрійовичем, Андрієм та Христею – молодшою сестрою Андрія, яка в університеті студіювала словацьку філологію) склалися особливо приязні стосунки. Нам завжди було цікаво й поспілкуватися на теми навколо наукові, й добряче пожартувати. Любив Андрій нас і підколоти чи підловити на чомусь.

Бувало прибіжимо в «підвалі», а він одразу зустрічає якимсь питанням, як-от: «А ну, хто зображений на цьому портреті?». Часто сам і на них відповідав, після кількасекундної тиші у відповідь. Той раз не був винятком, а відтак почули й закарбували в пам'яті: «Та це ж Любор Нідерле! Класиків-славистів треба знати в лице!». Відразу зауважу, що всі ті дотепи, завжди були по-доброму кумедні. Інколи ми наввипередки влаштовували і йому *Brainstorm*.

Але по-справжньому життя вирувало в експедиціях! У них Андрій поєднував серйозного й відповідального дослідника і веселого й азартного шибайголову. Він був надійною опорою Михайла Андрійовича у всіх експедиційних справах: від побутового облаштування до розкопок й камерального опрацювання. Часто останні, під самим городищем у будинку п. Василя Паламара, супроводжували історико-політичні та філософсько-богословські дискусії й неймовірно цікаві розмови про Пліснеськ та його значення в контексті давньої історії України. Проте щонеділі ця гостинна оселя перетворювалася на місце появи неперевершених пліснеських вареників. Традиційно їх ліпили хлопці й без Андрія тут, мабуть, жодного разу не

обійшлося. Звичайно, за бажанням, допомагали й дівчата (неймовірної краси вареники були у виконанні Оксани Якубовської, Галини Соловій, Мар'яни Партики, мої біля них ховалися), втім у пам'яті назавжди закарбувався Андрій, який вправно та весело розкатує тісто скляною зеленою пляшкою. Правду кажучи, згодом експедиція розжилася на правдиву дерев'яну тачалку, якою він вправлявся не менш віртуозно (рис. 4).

Загалом, будні й свята у Пліснеську завжди були насиченими та веселими. Інколи здавалося, що це місце – спортивно-оздоровчий комплекс для любителів старовини, де головним тренером був Андрій Михайлович. Атлетичний й азартний, Андрій займався різними видами спорту: від інтелектуальних ігор, як-от шахи, шашки, карти, до активних, як бокс, паверліфтинг, дартс, теніс (складно порахувати скільки ракеток було зламано впродовж багатьох польових сезонів), футбол, волейбол та навіть бої на мечях, ну або майже «справжніх» мечях. Чого лише вартує історія, коли разом із хлопцями він змайстрував дерев'яні щити, у центрі яких в якості умбонів були металеві миски (рис. 5). Хіба ж не винахідливо?!

Рис. 5. Колективне фото під час дозвілля в Пліснеську. На фото зліва направо: Ігор Драпінський, Айдер Нурматов, Василь Паламар, Владислав Лесько, Нестор Рибчинський, Андрій Филипчук, Богдан Гринюка, Михайло Климович, Влад Каплієнко

Старший всього на кілька років, міцної й гарної статури і, без жодних сумнівів, талановитий дослідник та інтелектуал Андрій завжди здавався дорослішим, аніж був насправді. У його особі я вбачала консерватора, погляди якого ґрунтувалися на трьох основних принципах: Бог, Україна, Сім'я. День повномасштабного нападу Росії на Україну на своїй сторінці у фейсбуці Андрій розпочав зі слів: «З Богом». Зв'язок із Ним в Андрія й усієї його сім'ї завжди був дуже міцним та усвідомленим. Про це він говорив відверто. Шукав та пізнавав Його він і перебуваючи на фронті, детально вивчаючи Святе Письмо. З Богом він завжди йшов по житті, з Богом він прийняв рішення захищати Батьківщину й, впевнена, зараз вони нерозлучні.

Рис. 6. Андрій Филипчук після виконання бойового завдання

Рис. 7. Сім'я Филипчуків: Галина, Андрій та Артур

У ЗСУ Андрій Филипчук служив у складі 103-ї окремої бригади Сил територіальної оборони. Воював на найгарячіших позиціях Луганщини та Донеччини (рис. 6). На фронті опанував професії бойового медика та навідника СПГ-9. Був рішучим і мужнім! Під час однієї із наших останніх розмов, на моє прохання берегти себе відповів, що насправді страшенно хвилюється зовсім не за себе, а за свою сім'ю, бо коли він так далеко від них і під час виконання бойових завдань перебуває без зв'язку, не знає, чи вони в безпеці... Сім'ю він любив понад усе (рис. 7)! Заради них пішов воювати! Водночас, попри усі жахіття війни й випробування, які щодня йому доводилося долати, він завжди знаходив час для саморозвитку. На фронті багато читав і навіть вдосконалював англійську, кумедно вдаючи акцент. Мав дуже багато планів на майбутнє...

Загинув Герой 2 лютого 2023 р. у кровопролитних боях на околицях м. Кремінна на Луганщині у віці 33-х років у званні «старший солдат». Похований на території Меморіального комплексу Героїв України Личаківського кладовища 10 лютого.

Указом Президента України № 741/2023 «За особливу мужність, виявлену в захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, самовіддане виконання військового обов'язку» 8 листопада Андрія Филипчука нагороджено орденом «За мужність» III ступеня посмертно.

Поза всіма чеснотами, якими був наділений Андрій, я назавжди запам'ятаю його як чудову світлу людину, веселого й щирого друга, з яким мала честь бути знайомою; як колегу, з яким провела кілька археологічних сезонів у Пліснеську; як людину, з рук якої отримала посвяту в археологи під час своєї першої експедиції...

Споживай з миром, друже!

Дякую за все!

Найважливіші праці

Филипчук, А. (2010). Міграційні процеси слов'ян V–VII ст. у Верхньому, Середньому Подністер'ї та Верхньому Попрутті (за матеріалами стаціонарних і розвідкових досліджень). *Вісник інституту археології*, 5, 61–83.

Филипчук, А. М. (2011). Прикарпатська прабатьківщина слов'ян перед їхнім розселенням у V–VII ст. (у світлі нових досліджень). *Вісник інституту археології*, 6, 52–61.

Филипчук, А. (2011). Ранньослов'янські пам'ятки Верхнього та Середнього Подністров'я в контексті міграційних процесів. *Наукові студії: Збірник наукових праць. Історико-краєзнавчий музей м. Винники*, 4, 35–51.

Филипчук, А. М. (2012). Деякі аспекти хронології празьких старожитностей Південно-західної Волині та українського Прикарпаття. *Вісник інституту археології*, 7, 33–58.

Филипчук, А. М. (2012). До питання про городища празької культури. *Карпатика*, 41, 59–84.

Филипчук, А. М. (2015). Деякі аспекти інтердисциплінарних підходів до вивчення старожитностей Прикарпаття і Волині третьої чверті I тисячоліття н. е. *Вісник інституту археології*, 10, 10–29.

Филипчук, А. (2016). Деякі питання теорії формування культурного шару слов'янських пам'яток раннього середньовіччя. *Вісник інституту археології*, 11, 49–65.

Филипчук, М., Филипчук, А. (2017). Пліснеське городище у світлі нових досліджень. *Пліснеські старожитності*, 2, 7–17.

Филипчук, А. М. (2018). *Давній Пліснеськ: історія та міфи / Studia historia*. Львів.

Филипчук, А. М. (2018). Чи існувала прикарпатська прабатьківщина слов'ян? / *Studia historia*, 2. Львів.

Филипчук, А. М. (2019). *Давній Пліснеськ християнський / Studia historia*, 3. Львів.

Филипчук, А. М. (2019). Фібули з давньослов'янського культового центру у Пліснеську / *Studia antiquitatis*, 1. Львів.

Филипчук, А. (2020). *Археологія християнських некрополів літописного Пліснеська*. Львів: Растр-7.

Филипчук, А. (2021). *Склавини V–VII ст. на Дністрі і Пруті*. Львів.

Филипчук, М., Филипчук, Г., Филипчук, А. (2021). *Культовий центр VII–X ст. давнього Пліснеська (археологія та історія)*. Львів.

Филипчук, А., Филипчук, Г. (2021). *Археологія курганного могильника давнього Пліснеська (дослідження 1940, 1946, 1949, 1980, 2007, 2015–2017, 2020 рр.)*. Львів.

Филипчук, М., Филипчук, А. (2021). *Археологія фортифікацій давнього Пліснеська*. Львів: Растр-7.

Филипчук, А., Филипчук, Г. (2022). *Давній Пліснеськ. Нариси*. Львів: Растр-7.

Fylypčuk, A. (2014). O pitanju početne etapee slavenskih migracija gornjim tokom Zapadnog Buga te Gornjim i Sredjim Podnistrov`jem. *Ukrajinski Karpati: etnogeneza–arheologija–etnologija. Zbornik radov (prijevod s ukrajinskoga)*. Zagreb, 71–94.

Ірина ЛУЦИК

Стаття: надійшла до редакції 16.10.2023
прийнята до друку 16.11.2023